

Domácí násilí a jak se mu bránit

JUDr. Ivana Hrdličková, soudkyně Krajského soudu v Hradci Králové, zástupkyně Soudcovské Unie ve Výboru pro práva dítěte Rady vlády České republiky pro lidská práva

Dne 7. října 2009 se konalo zasedání pracovní skupiny Justice přátelská dětem, která je pracovní skupinou Výboru pro práva dítěte Rady vlády České republiky pro lidská práva. Tématem jednání bylo tentokrát domácí násilí, zkušenosti s právní úpravou tohoto institutu v českém právním řádu a zhodnocení efektivity této právní úpravy, a to zejména s ohledem na efektivitu boje proti domácímu násilí ve vztahu k nezletilým dětem, které vyrůstají v rodinách, které domácí násilí postihlo.

Domácí násilí je téma stále aktuálnější a pravděpodobně většina z nás souhlasí s tím, že se jedná o téma závažné, kterému je třeba věnovat pozornost a proti domácímu násilí bojovat. Velmi málo lidí však má reálnou představu, co skutečně domácí násilím je a jaké jsou právní prostředky boje proti domácímu násilí.

Domácí násilí je jednou z nejrozšířenějších forem násilí, která je však nejvíce podceňována. V České republice 16% rodin přiznalo zkušenosti s domácím násilím, z toho v 84% se jednalo o rodiny s nezletilými dětmi a v 69% se domácí násilí odehrávalo v přítomnosti nezletilých dětí.¹

Domácí násilí je psychické, fyzické nebo sexuální násilí mezi blízkými osobami, ke kterému dochází opakovaně v jejich soukromí a tím skrytě mimo kontrolu veřejnosti, intenzita násilných incidentů se stupňuje a vede ke ztrátě schopností tyto incidenty zastavit a efektivně vyřešit narušený vztah.²

Skutečnost, že domácí násilí je násilím, které se odehrává za „zavřenými dveřmi“, tedy v soukromí a jeho aktéry jsou osoby sobě blízké, způsobuje, že tato forma násilí je tolik podceňována. Nejčastějšími účastníky domácího násilí jsou osoby v partnerském vztahu, manžel, manželka, druh, družka nebo osoby, které byli v partnerském vztahu, bývalí partneři, ačkoli setkat se můžeme i s domácím násilím ve vztahu rodič-dítě, prarodiče, sourozenci, partnerské a expartnerské domácí násilí však převažuje. Domácím násilím nejsou jednorázové konflikty, k tomu, aby určité jednání bylo možné kvalifikovat jako domácí násilí, musí vykazovat znaky opakujícího se a dlouhodobého jednání, intenzita se stupňuje, je jasné

¹ Agentura STEM pro BKB, 2007

² Bílý kruh bezpečí, www.domacinasili.cz

dáno, kdo je násilníkem a kdo je obětí, přičemž nedochází ke střídání rolí, tyto role jsou neměnné a, jak již bylo řečeno, k násilí dochází v soukromí. O domácím násilí bylo napsáno hodně, nicméně však stále osoby, které jsou postiženy domácím násilím, zpočátku, a někdy i dost dlouhou dobu, vůbec neuvažují o tom, že právě ony by mohly být oběťmi domácího násilí. Později, když se stávají násilím vyčerpané, nebo se setkají s jinou osobou s podobnými zážitky, přečtou si nějaké informace apod., trvá obvykle ještě více či méně dlouhou dobu, než se taková osoba odhodlá situaci nějak řešit. Faktorů, proč osoby trpí domácí násilí, je jistě více. Jak již bylo uvedeno, často je to fakt, že daná osoba si zkrátka nepřipouští, že by mohla být obětí. Obětí domácího násilí mohou být jak ženy, tak i muži, nicméně v partnerských vztazích jsou mnohem častěji oběťmi domácího násilí ženy a nejčastěji ženy, které žijí v rodině s nezletilými dětmi. Jak bude jednat taková žena, které se postupně stává obětí domácího násilí? Dovolte mi uvést příklad takové ženy, ačkoli, jak bylo uvedeno výše, obětí domácího násilí stejně tak může být i muž-partner, dítě, rodič, sourozenec....Uvedu příklad jedné mladé ženy, řekněme jí Markéta. Markéta žila se svým manželem a dvěma dětmi v jednom bývalém okresním městě daleko od hlavního města. Pracovala jako úřednice, starala se o děti a žila s manželem, který měl časově náročné povolání a rovněž řadu zálib, včetně bohatého společenského života, doma se vyskytoval sporadicky a pokud, vždy muselo být vše podle jeho pravidel, jejichž dodržování bezmezně vyžadoval a porušení trestal...děti byly zpočátku malé, proto vždy trestal Markétu. Nejprve slovně, urážkami, výčitkami, ničením věcí, které ona měla ráda, později došlo na fyzické napadání, zamykání jí doma, aby nemohla jít ven, nakoupit, na kávu s kamarádkami, později jí zakazoval telefonické kontakty s kamarádkami, zadržoval jí poštu, kontroloval mobilní telefon a podobně. K fyzickému napadání docházelo stále častěji před dětmi. Markéta se chtěla někomu svěřit, zdráhala se však odtajnit tuto stránku svého života. Navenek totiž působili jako spokojená rodina. Manžel, jakoby vytušil jisté nebezpečí, ji opakovaně a důrazně varoval, aby s kýmkoli o jejich soužití hovořila, varoval ji, že on se na relativně malém městě stejně vždy všechno dozví, nikdo jí neuvěří a ona si tím vše jen zhorší. Při jedné návštěvě svých rodičů se Markéta odhodlala naznačit část svých problémů, avšak nejen že jí rodiče nevěřili, ale naopak jí důrazně napomenuli, aby si považovala „dobrého bydla“. Markéta žila v této situaci roky a postupně otupěla, takže řadu ponižujících situací již ani nevnímala. Mnohokrát zvažovala, že se pokusí vyhledat nějakou pomoc, nevěděla však dost dobře jakou a také se bála, že se manžel o její aktivitě dozví a ona tím situaci ještě zhorší. Soužití mělo pochopitelně vliv na děti, starší syn, který byl často přítomen konfliktům, zpočátku matku bránil, později však podlehl „vykupování“ ze strany otce, drahými dárky, zajištěním různých protekčních akcí, omluvami ve škole pro výlety, kam ho otec brával, v nezletilém věku ho nechával ochutnávat alkohol, řídit auto a podobně. Po řadě let takového soužití, kdy manžel Markétu jednoho dne fyzicky napadl tak, že nemohla několik dnů chodit do zaměstnání a kdy zjistila, že její manžel má již dlouhou dobu vztah s jinou ženou, se rozhodla sebrat své síly, přestat brát ohledy a jednat. Již dlouho měla schovaný článek z časopisu, který pojednával o podobném soužití a pojmenoval problém domácím násilím. Rozhodla se odejít do azylového domu, protože neměla kam jít a věděla, že její rodiče by ji nepřijali, měli pocit, že se měla více

snažit si udržet „spořádaný život“. Sbalila si proto nejnutnější věci a mladší dceru a odešla. Starší syn s ní odmítl jít, postavil se na stranu otce. V azylovém domě se Markéta setkala s dalšími ženami s podobnými osudy a pomalu začala procítat, nechápala, jak mohla tolik let žít a trpět jednáním svého manžela. Měla štěstí, že se jí podařilo odejít, vzít s sebou dceru a postupně se díky psychoterapii a své pevné vůli postavit na nohy a začít znovu žít. Manželství bylo rozvedeno, dcera byla svěřena do její péče, avšak starší syn, v té době šestnáctiletý, do péče otce, s matkou odmítal dokonce komunikovat a měl jí za zlé, že vystavila rodinu ostudě a odešla do azylového domu. Bývalý manžel ještě Markétě po rozvodu několikrát vyhrožoval a snažil se jí znepríjemnit život, ale nebyl úspěšný, neboť ona na sobě velmi pracovala, podrobila se psychologické léčbě a také byla stále v kontaktu se ženami podobného osudu, dokonce později začala sama některým pomáhat. Otec se péči o syna příliš nevěnoval, poskytl mu velkou volnost a zabezpečil ho materiálně, neměl však na něj čas a postupně už ani chuť s ním čas trávil. Syn v sedmnácti letech začal trávit čas po ulicích, zapletl se s partou, která holdovala drogám a skončil na žádost otce, který nebyl s to zvládat jeho výchovu, v ústavním zařízení. Matka se nyní snaží navázat se synem vztah a získat ho do své péče....

Bylo by možné napsat řadu podobných příběhů, příběhů, kde ženy trpěly domácí násilí řadu let, kde se staly oběťmi násilných trestných činů, kde naopak ženy byly aktérkami domácího násilí, příběhů, kde oběťmi byli staří rodiče, bývalí partneři, které jejich „silnější“ protějšky šikanovaly sms zprávami, výhrůžkami, sledováním. To však není účelem tohoto článku. Pokusíme-li se pojmenovat hlavní problémy v tématu domácího násilí, pak to asi bude obava, neznalost a pocit bezmoci. Obavu zažívá osoba, která je obětí domácího násilí, obává se vyhledat pomoc, svěřit se, protože se bojí, že tím, že problémy zveřejní, situaci zhorší. Neznalostí trpí tatáž osoba, která často považuje některé jednání za akceptovatelné, obviňuje sama sebe ze vzniklé situace, neví, na koho se obrátit a u koho hledat pomoc, domnívá se, že její příběh je ojedinělý a výjimečný. Pocit bezmoci pak často tato osoba zažívá, pokud se už přece jen rozhodne „vyjít ven z ulity“, o pomoc požádat, avšak očekává, že jí bude pomoheno hned, že někdo situaci vyřeší za ni atd. Často také osoby, které jsou oběťmi domácího násilí, začnou terapii, ale později se k partnerovi vrací, protože mají pocit, že samy situaci nezvládnou, chtějí zachovat dětem domácí zázemí, byť je jasné, že se jedná toliko o iluzi, protože vyrůstání v atmosféře násilí skutečným zázemím pro děti není, podlehnou slibům agresora, že se změní a situace se nebude opakovat, avšak ve skutečnosti je pravidlem, že situace se nejen opakuje, ale je obvykle daleko horší. K tomuto se nejčastěji uchylují osoby, které sice začnou svůj problém domácího násilí řešit, ale domnívají se, že věc je vyřešena jejich odchodem ze vztahu a nepracují na sobě, neléčí se.

Podívejme se nyní na právní úpravu, vztahující se k domácímu násilí v českém právním řádu:

Od 1.1.2007 nabyl účinnosti zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím (dále jen zákon na ochranu před domácím násilím). Tento zákon změnil celkem pět zákonů, a to zákon č. 283/1991Sb. O Policii České republiky, zákon č. 99/1963Sb. Občanský soudní řád, trestní zákon č. 140/1961Sb., zákon o sociálním zabezpečení č. 100/1988Sb. A zákon o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení č. 114/1988Sb. Dá se říci, že zákon č. 135/2006Sb. byl jakýmsi průlomem v právní úpravě ochrany před domácím násilím, neboť jeho účinností došlo ke dvěma velmi významným skutečnostem, a to Institutu vykázaní ze společného obydlí a zákaz vstupu do něj a vznik Intervenčních center. Zákon o Policii tak nově zakotvil možnost vykázat osobu, která je podezřelá z jednání, kdy lze na základě zjištěných skutečností, zejména s ohledem na předcházející útoky, důvodně předpokládat, že dojde k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo zvláště závažnému útoku proti lidské důstojnosti, z bytu nebo z domu společně obývaného s ohroženou osobou a zákaz návratu do takového obydlí³, a to na dobu 10 dnů. Občanský soudní řád od téhož data, 1.1.2007, umožnil vydat předběžné opatření podle § 76b, které v odstavci 1 stanoví možnost vydat předběžné opatření, je-li jednáním účastníka, proti kterému návrh směřuje, vážným způsobem ohrožen život, zdraví, svoboda nebo lidská důstojnost navrhovatele, předseda senátu předběžným opatřením uloží účastníku, proti kterému návrh směřuje, zejména aby

- a) opustil společné obydlí, jakož i jeho bezprostřední okolí, nezdržoval se ve společném obydlí nebo do něj nevstupoval,
- b) nevstupoval do bezprostředního okolí společného obydlí nebo navrhovatele a nezdržoval se tam,
- c) se zdržel setkávání s navrhovatelem, nebo
- d) se zdržel nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele jakýmkoliv způsobem.

Možnost vydání takového předběžného opatření je zcela zásadním průlomem v oblasti ochrany proti domácímu násilí. Je třeba podotknout, že písm. a,b) prvního odstavce § 76b občanského soudního řádu směřují na případy, kdy účastníci mají společné obydlí, zatímco písm. c,d) téhož odstavce pamatují na případy, kdy účastníci společné obydlí nemají. Toto je velmi zásadní ustanovení v legislativě ochrany před domácím násilím a zcela jistě můžeme říci, že není dostatečně využíváno a často dokonce řada odborných pracovníků, zabývajících se touto problematikou, neví o možnosti vydat předběžné opatření výše uvedené v případě, kdy účastníci nemají společné obydlí, tedy ani nemohlo dojít k použití citovaného ustanovení zákona o Policii ČR o vykázaní ze společného obydlí. Toto ustanovení pamatuje právě na případy, kdy oběť a agresor nežijí ve společném obydlí, například pokud jde o druhu a družku, kteří sice bydleli společně, ale agresor obydlí, které patří oběti, již opustil, avšak například čeká na oběť před bydlíštěm, před zaměstnáním, sleduje oběť, obtěžuje ji vyhrožováním a podobně. Může jít také o případy, kdy oběť a agresor společně nikdy nežili a tedy žádné společné obydlí ani neměli, avšak přesto dochází k takovému

³ § 21a zákona o Policii ČR č. 283/1991Sb.

obtěžování ze strany agresora, že oběť se důvodně obává o své zdraví, život nebo svobodu. V takovýchto případech byla do účinnosti této právní úpravy oběť často bezmocná a byly to právě ty případy, kdy oběti kontaktovaly např. Policii s tím, že agresor domácího násilí na ně čeká před bydlištěm, zaměstnáním, sleduje je a podobně. O takovémto předběžném opatření rozhoduje okresní (obvodní) soud, a to ve lhůtě do 24 hodin a navrhovatel není povinen skládat jistotu ve výši 50 000Kč jako u jiných typů předběžných opatření, neboť je zřejmé, že zákonodárce předpokládal, že k podání takového předběžného opatření se budou uchylovat osoby ve velmi svízelné a život ohrožující situaci, kdy by povinnost složení takovéto jistoty mohla být výraznou překážkou v uplatnění práva bezodkladně. Doba trvání vydaného předběžného opatření je jeden měsíc s možností prodloužení v zákonem stanovených případech. Zákon č.135/2006Sb. také zřídil Intervenční centra, která ze zákona poskytují sociálně právní pomoc v konkrétních případech osobám, ohroženým domácím násilím.

Daná právní úprava, jakkoli byla skutečným průlomem v oblasti ochrany před domácím násilím, nebyla ještě dostatečná, například neumožňovala trestně právně postihnout agresory domácího násilí, pokud své oběti vyhrožovali např. prostřednictvím mobilního telefonu, mailu. V tomto směru přinesla další významný průlom novela trestního práva. Trestní zákon č. 40/2009 Sb., účinný od 1.1.2010, zakotvil trestné činy nebezpečného vyhrožování a nebezpečného pronásledování. § 353 citovaného zákona stanoví potrestání tomu, kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu.⁴ §354 citovaného zákona stanoví potrestání tomu, kdo jiného dlouhodobě pronásleduje tím, že a) vyhrožuje ublížením na zdraví nebo jinou újmou jemu nebo jeho osobám blízkým, b) vyhledává jeho osobní blízkost nebo jej sleduje, c) vytrvale jej prostřednictvím prostředků elektronických komunikací, písemně nebo jinak kontaktuje, d) omezuje jej v jeho obvyklém způsobu života nebo e) zneužije jeho osobních údajů za účelem získání osobního nebo jiného kontaktu.⁵

Takto komplexní trestněprávní postih tzv. stalkingu, účinný od 1.1.2010, zvyšuje účinnost ochrany v oblasti domácího násilí.

Informovanost a osvěta pro osoby, postižené domácím násilím

Je zcela nepochybné, že v poslední době se situace v oblasti jednak legislativní, jednak v oblasti informační a osvětové v boji proti domácímu násilí výrazně zlepšila. Právní úpravu, která byla přijata od 1.1.2007, resp. 1.1.2010, jsem zmínila výše. S rozvojem a dostupností internetu se rovněž výrazně zvyšuje možnost informovanosti pro širokou

⁴ Nebezpečné vyhrožování, § 353 zákona č. 40/2009Sb.

⁵ Nebezpečné pronásledování, § 354 zákona č. 40/2009Sb.

veřejnost. Informace o organizacích, které poskytují kvalifikované rady a pomoc, stejně jako nepřetržité telefonické linky první pomoci, kam může postižená osoba zavolat a zkušený pracovník jí poskytnout radu, navede ji k pomoci, lze nalézt i na internetu, stejně jako seznam veškerých intervenčních center v celé republice.⁶

Profesionální odborná pomoc, která se může postižené osobě dostat, přichází obvykle na řadu ve chvíli, kdy se tato osoba již rozhodne se situací něco dělat, většinou ve chvíli, kdy je již ve velmi tíživé situaci. Je však mimořádně cenné, pokud se veřejnost dozví o případech domácího násilí, pokud oběti domácího násilí zveřejní své příběhy, protože často nějaká informace, která zaujme, která se dostane k postižené osobě, může pomoci k rozhodnutí neodkládat vyhledání pomoci a zabránit tak skutečným tragédiím. Je řada příběhů, které skončily tragicky, kdy se oběti domácího násilí staly oběťmi trestných činů, násilných trestných činů, ublížení na zdraví, znásilnění, ale i vraždy. Jsou však i příběhy, kdy se oběti domácího násilí nakonec samy staly pachateli trestného činu a někdy dokonce byla pak za takovýto čin odsouzeny. Jednu takovou lidskou tragédii popsala známá novinářka ve svých dvou knihách⁷. Pokud se oběti domácího násilí rozhodnou zveřejnit své příběhy⁸, zcela jistě to může pomoci k osvětě, k posílení právního vědomí. Jistě by také stálo za to zvýšit informovanost mládeže, zavést výuku v této oblasti na školách, dostat do podvědomí široké veřejnosti, že domácí násilí je problém, se kterým je nutno bojovat, který nelze akceptovat, přesvědčit každého z nás být více všímavým, méně hluchým a tolerantním k náznakům podobných excesů.

Efektivita a praxe

Jak již bylo řečeno, ušli jsme velký kus cesty v oblasti boje proti domácímu násilí a ochrany před domácím násilím. Můžeme však říci, že efektivita je dostatečná a můžeme tak být spokojeni, troufám si říci, že nikoli. Je stále velmi málo odborníků, lidí, kteří problematice ochrany před domácím násilím opravdu rozumí a dobře se v ní orientují. Je stále mnoho lidí, kteří jsou oběťmi domácího násilí a nevědí, kam se obrátit o pomoc. Z mnoha případů je zřejmé, že je třeba nejen školených odborníků v krizových centrech, intervenčních centrech, právníků, psychologů, kteří se ujmou postižené osoby nejen v akutní fázi řešení problému, ale poté, co akutní fáze pominula, kteří budou s postiženou osobou pracovat až do úplného vyřešení problému, což mnohdy trvá velmi dlouho. Tím však ubude případů, kdy se postižená osoba k agresorovi vrátí, případně se stane obětí jiného agresora. Vzhledem k tomu, že velmi vysoké procento případů domácího násilí se odehrává v rodinách, kde jsou nezletilé a děti a dokonce velmi vysoké procento případů domácího násilí se odehrává právě v přítomnosti

⁶ Např. www.bkb.cz, www.domacinasili.cz, www.rosa-os.cz, www.donalinka.cz, www.stopnasili.cz a další

⁷ Kamila Velikovská, Odsouzená; Svobodná, i když za mřížemi

⁸ Např. Eva Hurychová, Řekla jsem NE tyranovi

nezletilých dětí, je nasnadě, že takovéto děti jsou ohroženy domácím násilím do budoucna, ať už jako potencionální oběti či agresori, a je proto nezbytné pracovat i s nimi. Nezanedbatelný je také počet osob, které trpí posttraumatickou stresovou poruchou v důsledku domácího násilí, a proto potřebují specializovanou péči⁹.

Dovolte mi zakončit tuto úvahu citátem B. Franklina: „Ti, kteří se dokáží vzdát základní svobody, aby dosáhli dočasného zabezpečení, si nezaslouží ani svobodu, ani zabezpečení. „

Shrnutí:

Domácí násilí je pojmem, se kterým se setkáváme stále častěji. Zkušenosti řady zemí nás vedou k závěru, že domácí násilí tu bylo, je a pravděpodobně bude. Nesouvisí s kulturou, náboženstvím ani vzděláním. Oběťmi i agresory jsou často lidé všech možných kultur, náboženského přesvědčení i různého stupně vzdělání a společenského postavení. Formy domácího násilí se mohou lišit, avšak princip zůstává stejný, jde o neveřejné, opakované, dlouhodobé násilí, kdy oběť je vždy v závislé roli, kdy intenzita násilí se stupňuje. Tento článek poukazuje na právní úpravu ochrany před domácím násilím v České republice z hlediska teoretické i praktické.

⁹ Domestic Violence and Posttraumatic Stress Disorder, Dr. Maryam Bachmeier

